

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการปฏิรูปการเลือกตั้งของไทย ได้ดำเนินการวิจัยภายใต้แนวคิดทฤษฎีข้อเท็จจริง และข้อค้นพบที่ได้ศึกษาวิจัยมาแล้วในอดีต เช่น แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการเมือง แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของไทย แนวความคิดเกี่ยวกับการเลือกตั้ง ทฤษฎีการพัฒนาทางการเมือง

แนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

คำว่าประชาธิปไตยมาจากรากศัพท์ภาษากรีกคือ demos แปลว่าประชาชน (people) และ kratia แปลว่าการปกครอง (rule) ดังนั้นโดยนัยทางภาษา ประชาธิปไตยจึงหมายถึงการปกครองโดยประชาชน¹

ในสังคมประชาธิปไตย ประชาชนส่วนใหญ่จะมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการตัดสินใจที่สำคัญที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน หรืออีกนัยหนึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอยู่บนพื้นฐานของการยินยอมของประชาชนผู้ถูกปกครอง ดังนั้นการปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

ระบอบประชาธิปไตย นอกจากจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรแล้ว ยังเกี่ยวกับสาระสำคัญของเรื่องที่ตัดสินใจอีกด้วย โดยนัยนี้ระบอบประชาธิปไตย จึงมิได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะกระบวนการตัดสินใจนโยบายสาธารณะแต่เกี่ยวข้องกับผลที่เกิดจากการนำนโยบายไปปฏิบัติด้วยว่ามีผลกระทบต่อประชาชนอย่างไร เป็นไปตามความต้องการของประชาชนหรือไม่ ทั้งนี้เพราะเป้าหมายของการตัดสินใจทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง

¹ สมบัติ ชำรงธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร : เอส แอนด์ จี กราฟฟิค, 2538), หน้า 203 - 204.

ดังนั้น การปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยนิยามแล้วจึงหมายถึง การปกครองที่จะต้องส่งเสริมคุณค่าพื้นฐานของประชาธิปไตย อันได้แก่ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรม การที่ระบอบประชาธิปไตยมีรากฐานความคิดอยู่ที่ การมีส่วนร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการปกครอง โดยที่การตัดสินใจเหล่านั้นจะต้องส่งเสริมเสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรมสำหรับประชาชนส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้รากฐานความคิดที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยจึงอยู่บนฐานคติของธรรมชาติของมนุษย์ (human nature) ที่ถือว่า มนุษย์เกิดมามีเหตุมีผลเพียงพอที่จะใช้สิทธิทางการเมืองของตน เพื่อจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมคุณค่าของการดำรงชีวิตที่ดีของมนุษย์ในสังคม

ระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน

ระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน คือ ระบอบการปกครองที่ประชาชนมิได้เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการปกครองด้วยตัวเองโดยตรง แต่ประชาชนเป็นผู้เลือกตัวแทนให้ทำหน้าที่ตัดสินใจแทนตน ทั้งนี้เพราะในสังคมการเมืองยุคใหม่ รัฐต่าง ๆ ประกอบด้วยประชาชนจำนวนมาก จึงไม่สะดวกต่อการที่ประชาชนจะเข้ามาทำหน้าที่ตัดสินใจเกี่ยวกับการปกครองด้วยตัวเอง ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องใช้ระบบตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่ตัดสินใจแทนตนโดยตัวแทนนี้จะมีเพียงจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมด

ระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทนที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันนี้ พัฒนามาจากประเทศในตะวันตก 3 ประเทศคือ อังกฤษ สวิสเซอร์แลนด์ และสหรัฐอเมริกา ทั้ง 3 ประเทศนี้ได้เริ่มต้นระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทนเมื่อปลายศตวรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19 โดยประชาชนจำนวนมากทำการเลือกผู้นำทางการเมืองของตน จากการเริ่มต้นเพียง 3 ประเทศ ต่อมาได้ขยายไปในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป และประเทศในเครือจักรภพอังกฤษ ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน จึงเป็นรูปแบบการปกครองที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มประเทศบางประเทศเมื่อไม่นานมานี้เท่านั้น

หากจะกล่าวกันโดยแท้จริงแล้ว ถ้าจะถือว่าระบอบประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ประชาชนส่วนใหญ่ของรัฐ จะต้องมิตสิทธิในการตัดสินใจในการปกครอง โดยการใช้สิทธิเลือกผู้นำทางการเมืองของตน อาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์เช่นนี้เพิ่งจะเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง กล่าวคือ ทั้งอังกฤษและสหรัฐอเมริกามีได้อนุญาตให้ประชาชนทั้งหมด มิตสิทธิทางการเมืองในการเลือกตั้งผู้นำของตน จนกระทั่งเมื่อปลายศตวรรษที่ 19 นี้เอง โดยเฉพาะสตรีมิได้รับสิทธิในการเลือกตั้ง

ทางการเมือง จนกระทั่งเมื่อปี ค.ศ.1920 ส่วนสวิสเซอร์แลนด์ได้อนุญาตให้สตรีมีสิทธิทางการเมืองเมื่อได้ใช้ระบอบประชาธิปไตยไปแล้วถึง 50 ปี

ระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน คือ ระบอบการปกครองที่ประชาชนเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ตัดสินใจการปกครอง ลักษณะนี้คล้ายคลึงกับที่อริสโตเติลกล่าวว่า เป็นระบอบการปกครองโดยคนส่วนน้อยภายใต้การควบคุมของคนส่วนใหญ่สาระสำคัญของการนี้มีใช่อยู่ที่การปกครองของคนส่วนน้อย แต่อยู่ที่การควบคุมของคนส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม ระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทนมีความหมายมากกว่าการควบคุมโดยคนส่วนใหญ่ กล่าวคือ คนส่วนใหญ่จะต้องสามารถผลักดันความต้องการของตน ผ่านกระบวนการทางการเมืองได้ด้วย ระบอบนี้จะต้องให้อำนาจประชาชนในการควบคุมผู้นำของตน ทั้งนี้เพื่อให้มั่นใจว่าผู้นำทางการเมืองจะต้องรับผิดชอบในการกระทำต่อประชาชน ภายใต้ระบอบนี้ ถ้าประชาชนไม่สามารถจะควบคุมผู้ปกครองได้แล้ว ระบอบนี้ก็ไม่แตกต่างกับระบอบคณาธิปไตย (oligarchy) แต่อย่างใด เพราะเป็นการปกครองของคนจำนวนน้อยที่ไม่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชน

กลไกสำคัญของระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน ในการรักษาอำนาจการควบคุมของประชาชนต่อผู้นำทางการเมือง เพื่อให้ผู้นำทางการเมืองรับผิดชอบต่อประชาชนคือการเลือกตั้ง (elections) โดยความจริงแล้วสังคมประชาธิปไตย ได้สร้างสรรค์ความไม่มั่นคงให้แก่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยกำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านี้จะต้องผ่านการเลือกตั้งใหม่เมื่อครบวาระหรือตามกติกายของรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองต้องระมัดระวังอยู่เสมอว่าจะต้องมีผลงานที่รับผิดชอบต่อความต้องการของประชาชน มิฉะนั้นอนาคตในการดำรงตำแหน่งทางการเมืองจะหมดสิ้นลง เมื่อประชาชนไม่เลือกกลับเข้ามาใหม่ อาจกล่าวได้ว่ากลไกนี้เป็นมาตรการสำคัญของประชาชนที่จะควบคุมกำกับ และตรวจสอบการทำงานของผู้ปกครอง เมื่อใดที่ผู้ปกครองไม่สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชน ประชาชนมีสิทธิที่จะถอดถอนผู้ปกครองได้

การแข่งขันในระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน จะต้องเปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลมีโอกาสนอตัวเข้าแข่งขัน โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทั้งในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมหมายความว่า ประชาชนจะต้องมีเสรีภาพในทางการเมืองอย่างเสมอภาค ในระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน นอกจากการเลือกตั้งที่จะต้องจัดให้มีขึ้น ตามกฎกติกาที่แน่นอนแล้ว สังคมประชาธิปไตยจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ถึงการตัดสินใจของผู้ปกครอง ในกรณี

สำคัญต่าง ๆ เป็นประจำ ถึงแม้จะไม่มีข้อผูกมัดว่าผู้ปกครอง จะต้องแจ้งผลการตัดสินใจที่สำคัญให้ประชาชนได้รับรู้เสมอ แต่ประชาชนจะต้องมีสิทธิในการรับรู้ข่าวสารที่สำคัญจากผู้ปกครองโดยสมบูรณ์ โดยผู้ปกครองจะอ้างเหตุผลบิดเบือนอย่างใดมิได้

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมทางการเมือง²

การมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) ความหมายกว้าง ๆ คือ กิจกรรมของประชาชนทุกระดับของระบบการเมือง เช่น ผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการลงคะแนนเสียงและกิจกรรมโดยสมัครใจของบุคคลแต่ละบุคคล ในกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบที่ต่าง ๆ กัน

เลสเตอร์ ดับบลิว มิลเบรธ (Lester W. Milbrath) กล่าวว่า การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองอยู่ในระดับสูง ไม่ใช่สิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จของประชาธิปไตย เพราะว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะต้องตั้งอยู่บนเหตุผลของประชาธิปไตยด้วย ซึ่งหมายความว่า ประชาชนจะต้องตัดสินใจมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีเหตุผล ทั้งนี้เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นดัชนีชี้วัดที่สำคัญประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย สังคมใดจะมีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูงหรือต่ำพิจารณาได้จาก ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน สังคมที่ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูง ย่อมมีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูง ในทางตรงกันข้ามถ้าสังคมใด มีระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองต่ำแสดงว่าสังคมนั้น มีระดับความเป็นประชาธิปไตยต่ำ โดยนัยนี้นักวิชาการทางรัฐศาสตร์บางกลุ่มจึงถือว่าการพัฒนาทางการเมืองคือการทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง ความสำเร็จของการพัฒนาทางการเมือง จึงขึ้นกับระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงเป็นเป้าหมายของการพัฒนาทางการเมืองโดยตรง โดยเฉพาะการพัฒนาทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยในส่วนของกระบวนการทางการเมืองนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองแท้จริงคือ การแสดงออกซึ่งกิจกรรมทางการเมืองของบุคคลในสังคม กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับองค์กรทางการเมือง รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล การแสดงออกซึ่งกิจกรรมทางการเมืองเหล่านี้คือ กระบวนการทางการเมืองซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ประชาชนต้องการ

² ปิยะพันธ์ ปิงเมือง, "ปัญหาพฤติกรรมการออกเสียงเลือกตั้งในระบบการเมืองไทย" (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 14 - 17.

การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นทั้งเป้าหมาย และกระบวนการทางการเมือง³ กล่าวคือ เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาการเมือง ให้เป็นประชาธิปไตยคือการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวางและทั่วถึง เพื่อเป็นการแสดงออกในฐานะที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง และในฐานะที่เป็นกระบวนการทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะมีความหมายครอบคลุมกิจกรรมทางการเมืองทั้งปวงของประชาชน ตั้งแต่การแสดงความคิดเห็นติดตามข่าวสารการเมือง การใช้สิทธิในการเลือกตั้ง และการรณรงค์ทางการเมืองต่าง ๆ ทั้งหลายทั้งปวง กระบวนการเหล่านี้เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการอบรมหล่อหลอมการบ่มเพาะ และการปลูกฝังทางการเมือง ทำให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจและเกิดศรัทธาเชื่อมั่นในระบบการเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในที่สุด

การที่ระบอบประชาธิปไตยมุ่งหมายให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง เพราะมีความเชื่อว่ามนุษย์โดยธรรมชาติส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้มีเหตุมีผล ความรู้ความเข้าใจที่มนุษย์มีต่อโลกภายนอกจึงเพิ่มพูนขึ้นด้วยการศึกษา ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงมีความสามารถที่จะตัดสินใจเพื่อเลือกสิ่งที่ดีสำหรับชีวิตของตน ถึงแม้ว่าการใช้ดุลยพินิจของมนุษย์จะไม่ถูกต้องเสมอไป แต่มนุษย์มีแนวโน้มที่จะกระทำสิ่งที่ดี สำหรับตนมากกว่าการให้ผู้ปกครองตัดสินใจให้แก่เขา นักประชาธิปไตยมีฐานคติว่าไม่มีชนชั้นนำคนใดที่จะมีความฉลาด และความไม่เห็นแก่ตัวเพียงพอที่จะทำการปกครองเพื่อประโยชน์ของสมาชิกทั้งสังคม ดังนั้นหนทางเดียวที่จะเป็นหลักประกันว่าผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของประชาชนทุกคนจะได้รับการคุ้มครองอย่างเสมอภาค คือการให้ประชาชนส่วนใหญ่มีสิทธิที่จะควบคุมการตัดสินใจของผู้ปกครองที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคม อำนาจการควบคุมที่สำคัญที่สุดของประชาชนต่อการตัดสินใจของผู้ปกครองคือ อำนาจในการเลือกคู่แข่ง ที่จะเข้ามาทำหน้าที่ในการปกครอง ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยโดยตัวแทน จึงมิได้กำหนดให้ประชาชนเข้ามามีอำนาจในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาของตนโดยตรง แต่เป็นระบอบที่ให้อำนาจประชาชนในการกำหนดผู้ปกครองเข้ามาทำหน้าที่แทนโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ประชาชนจึงเป็นเสมือนหนึ่งผู้บริโภค ผลจากการตัดสินใจนโยบายสาธารณะโดยตัวแทน ทั้งนี้เพราะมีแต่ประชาชนภายใต้การปกครองเท่านั้นที่จะรู้ว่าตนได้รับประโยชน์อะไรจากตัวแทนที่ทำหน้าที่ในการปกครอง

³ สมบัติ ชำรงชัยวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, หน้า 315 - 324.

ลักษณะของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนโดยทั่วไปนั้น จะพบว่า พฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน จะมีความหลากหลายแตกต่างกันไป ทั้งภายในสังคมเดียวกัน และระหว่างสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์โดยธรรมชาติจะไม่มี ความแน่นอนเกี่ยวกับทัศนคติและการกระทำทางการเมืองของตน กล่าวคือ การแสดงออกของ บุคคลในทางการเมืองจะแตกต่างกันไปขึ้นกับเวลาและสถานการณ์ ในบางเวลาและบาง สถานการณ์บุคคลอาจจะนิ่งเฉยและเฉื่อยชาทางการเมืองมาก ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมที่เป็น ปัจจัยกระตุ้นที่สำคัญทางการเมืองมีลักษณะเป็นพลวัตร (dynamic) และเปลี่ยนแปลงตลอด เวลา บางครั้งเปลี่ยนแปลงเร็ว บางครั้งเปลี่ยนแปลงช้า การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพล ต่อทัศนคติและพฤติกรรมการเมืองของบุคคลทั้งสิ้น จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับความ สนใจทางการเมืองของแต่ละบุคคล

การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยความหมายที่เป็นรูปธรรมหมายถึง การแสดงออกซึ่ง การกระทำทางการเมือง ซึ่งมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญได้แก่

การกำหนดตัวผู้ปกครอง การแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ สำคัญที่สุดของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย คือ การแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจ อธิปไตย ดังนั้นการที่ประชาชนปรากฏตัวแสดงตนในการใช้สิทธิเลือกตั้งหรือถอดถอนผู้นำทาง การเมือง จึงเป็นการแสดงออกในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง ประชาชนใน ระบอบประชาธิปไตย จะแสดงออกซึ่งการกำหนดตัวผู้ปกครองโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ดังนั้นการจัดการเลือกตั้งผู้ปกครอง หรือผู้นำทางการเมืองทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร จึงเป็นการกระทำทางการเมือง เพื่อยืนยันสิทธิในการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยของประชาชน การที่ผู้นำทางการเมืองจะมีโอกาสได้ปฏิบัติหน้าที่ทางการเมืองหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับ การยอมรับ หรือการให้ฉันทานุมัติจากประชาชน การกระทำทางการเมืองเช่นนี้เป็นการยืนยันว่า รัฐบาลใน ระบอบประชาธิปไตยต้องเป็นรัฐบาลของประชาชน และโดยประชาชนเท่านั้น และรัฐบาลจะ ดำรงอยู่ได้นานแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับผลงานของรัฐบาลว่าได้กระทำเพื่อประโยชน์ของประชาชนสม ดังเจตจำนงทั่วไปของประชาชนหรือไม่ ดังนั้นกระบวนการเลือกตั้งจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ สะท้อนทั้งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยของปวงชน และสะท้อนเจตจำนงทั่วไปของ ประชาชน

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนกับกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง หลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นมีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ประชาชน โดยเน้นถึงความสำคัญของที่มาของอำนาจว่าได้จากประชาชน อันหมายถึงผู้ปกครองที่จะมีอำนาจการปกครอง ต้องได้รับความยินยอมจากประชาชนเท่ากับอำนาจการปกครองนั้นเป็นของประชาชน และการปกครองนั้นจำเป็นต้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังนั้นประชาชนต้องคอยควบคุมดูแลการใช้อำนาจปกครองของผู้ปกครองและดูแลผลประโยชน์ของประชาชน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทั้งปวงจะต้องตกอยู่กับประชาชน

ด้วยเหตุนี้การเสริมสร้างให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง เพื่อกำหนดผู้นำทางการเมืองของตนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในสังคมใดถ้าประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของการเลือกตั้งผู้นำทางการเมือง จะทำให้ประชาชนมีโอกาสได้ผู้นำทางการเมืองที่ดี กล่าวคือจะทำให้ได้ผู้นำที่มีทั้งความรู้ความสามารถและคุณธรรมทางการเมือง ผู้นำประเภทนี้จะส่งเสริมให้ประชาชนมีชีวิตที่ดี ปัญหาของประชาชนจะได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีชีวิตที่มีความสุข ในทางตรงกันข้ามถ้าสังคมใดประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของการใช้สิทธิเลือกตั้งผู้นำทางการเมืองจะเท่ากับการเปิดโอกาสให้บุคคลที่ด้อยประสิทธิภาพและฉ้อฉลเข้ามามีอำนาจทางการเมือง ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะปัญหาของประชาชนจะมิได้รับการเอาใจใส่แก้ไขให้บรรลุผล ช้ำร้ายจะยิ่งก่อให้เกิดปัญหาทับทวีคูณยิ่งขึ้น เมื่อบุคคลเหล่านี้ใช้อำนาจฉ้อฉลเพื่อประโยชน์ส่วนตน

การส่งเสริมให้ประชาชน แสดงออกซึ่งการใช้สิทธิเลือกตั้งผู้นำทางการเมืองอย่างกว้างขวางและทั่วถึง จึงเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย โดยจะต้องส่งเสริมให้ประชาชนใช้สิทธิเลือกตั้งด้วยความรู้และความเข้าใจ ในความสำคัญของการเลือกตั้งอย่างแท้จริง มิใช่ส่งเสริมด้วยการกระทำที่มงายและไร้เหตุผลหรือด้วยอารมณ์สินจ้าง

นอกจากประชาชนจะมีสิทธิในการเลือกตั้งผู้นำทางการเมืองแล้ว ประชาชนยังมีสิทธิในการถอดถอนผู้นำทางการเมืองที่ประพฤติปฏิบัติมิชอบอีกด้วย กล่าวคือ ในกรณีที่ผู้นำทางการเมืองมิได้กระทำเพื่อสนองตอบเจตจำนงทั่วไปของประชาชน หรือกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดที่ขัดต่อคุณธรรมทางการเมือง หรือการเป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชน ประชาชนมีสิทธิที่จะแสดงออกเพื่อขับไล่ผู้นำที่ไม่พึงประสงค์เหล่านั้นได้ อาจจะทำด้วยการแสดง

ประชามติไม่ยอมรับผู้นำทางการเมืองทั้งโดยนิตินัยถ้ากฎหมายบัญญัติไว้ หรือโดยพฤตินัยก็ได้ ซึ่งจะมีผลให้ผู้นำที่ไม่พึงประสงค์นั้นออกจากตำแหน่งในที่สุด

ดังนั้น การใช้อำนาจของประชาชนในการกำหนดผู้ปกครองจึงเป็นการแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญยิ่ง และเป็นกลไกสำคัญที่จะชี้ให้เห็นว่าประชาชนมีอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเพียงใด ด้วยเหตุนี้การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน นอกจากจะสะท้อนระดับของการพัฒนาทางการเมืองแล้ว ยังสะท้อนถึงแนวโน้มในการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอีกด้วย

การผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาล การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญอีกประการหนึ่งในระบอบประชาธิปไตย คือการมีส่วนร่วมในการผลักดันการตัดสินใจที่สำคัญของรัฐบาลในสังคมประชาธิปไตย โดยทั่วไปจะมีลักษณะเป็นสังคมพหุ (pluralist society) กล่าวคือ เป็นสังคมที่ประกอบไปด้วยกลุ่มหลากหลายทางสังคม อาทิ ชนรรม สมาคม กลุ่มอิทธิพล และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ กลุ่มเหล่านี้มักมีวัตถุประสงค์เฉพาะของกลุ่ม การเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของกลุ่มอาจเป็นไปเพื่อการรักษาผลประโยชน์ของตน (ในกรณีของกลุ่มผลประโยชน์) หรืออาจเป็นไปเพื่อรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม เช่น กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น และจะมีผลเกี่ยวพันกับการผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาล เพื่อตอบสนองเป้าหมายของกลุ่ม

ในสังคมที่มีระดับการพัฒนาสูงกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ จะเข้มข้น การต่อสู้หรือต่อรองระหว่างกลุ่มจะเป็นไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะความพยายามในการผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาลเพื่อให้สนองตอบเป้าหมายของกลุ่มตน ในหลายกรณีกลุ่มต่าง ๆ อาจเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการสนับสนุนจากประชาชน เพื่อแสดงให้รัฐบาลเห็นว่า การเรียกร้องของกลุ่มตนสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เพื่อเพิ่มอิทธิพลต่อการผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาลให้มีความเป็นไปได้มากขึ้น การเรียกร้องของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้อาจกระทำโดยตรงต่อรัฐบาล หรืออาจกระทำผ่านพรรคการเมืองที่กลุ่มตนสนับสนุนก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้ข้อเรียกร้องมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น โดยมีเงื่อนไขการให้ความสนับสนุนแก่พรรคการเมืองในการเลือกตั้งครั้งต่อไปเป็นเครื่องต่อรอง

ในกรณีทีกลุ่มต่าง ๆ กระทำการผลักดันโดยตรงต่อรัฐบาล อาจพิจารณาได้จากการเรียกร้องของสมาคมผลประโยชน์ต่าง ๆ อาทิ สมาคมธนาคาร ผลักดันรัฐบาลเกี่ยวกับนโยบายการเงินการธนาคาร หรือสภาอุตสาหกรรม ผลักดันรัฐบาลเกี่ยวกับโครงสร้างภาษีการส่งเสริมอุตสาหกรรม เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้จะปรากฏในประเทศที่พัฒนาแล้ว

ส่วนสังคมที่มีระดับการพัฒนาดำ การจัดตั้งกลุ่มผลประโยชน์มักอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ในกรณีเช่นนี้ประชาชนส่วนใหญ่ที่ไม่มีพลังและไม่มีศักยภาพในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อต่อรองผลประโยชน์กับรัฐบาลจะอยู่ในฐานะเสียเปรียบ ทำให้การตัดสินใจของรัฐบาล ถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของกลุ่มผลประโยชน์ที่เข้มแข็งได้ง่าย ทำให้กลุ่มเหล่านี้นอกจากจะมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังมีอิทธิพลทางการเมืองสูงอีกด้วย ปรากฏการณ์เช่นนี้จะปรากฏในสังคมด้อยพัฒนาและสังคมกำลังพัฒนาโดยทั่วไป

การผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาลโดยกลุ่มอิทธิพล และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ จะมีผลต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม จึงกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำทางการเมืองที่แสดงถึงบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในระดับองค์การของประชาชนที่มีผลต่อการตัดสินใจของรัฐบาลในระดับสูง

การแข่งขันของกลุ่มอิทธิพลและผลประโยชน์ยังมีมากและมีอย่างกว้างขวาง จะยิ่งทำให้การแข่งขันนำไปสู่ความยุติธรรมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะประชาชนจะมีกลุ่มเป็นตัวแทนในการต่อรองอย่างเสมอภาค ในทางตรงกันข้ามถ้าสังคมใดมีกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์น้อยจะนำไปสู่การสร้างอำนาจผูกขาดในการผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาล กรณีเช่นนี้ประชาชนส่วนใหญ่ที่ไร้อำนาจการต่อรองจะอยู่ในฐานะเสียเปรียบ ผลประโยชน์จากการตัดสินใจของรัฐบาลจะตกเป็นของกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์จำนวนน้อยเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมให้ประชาชนจัดตั้งกลุ่มอิทธิพล และกลุ่มผลประโยชน์อย่างกว้างขวางและทั่วถึง จึงเป็นกลไกสำคัญอีกประการหนึ่งในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างเสมอภาค ซึ่งจะส่งเสริมให้การตัดสินใจของรัฐบาลสนองตอบความต้องการของประชาชนอย่างยุติธรรม

ดังนั้นบทบาทของกลุ่มอิทธิพล และกลุ่มผลประโยชน์ต่อการตัดสินใจของรัฐบาลจึงมีความสำคัญต่อการยกระดับสมรรถนะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจากระดับบุคคลไปสู่ระดับองค์การ ซึ่งต้องอาศัยกลยุทธการรวมกลุ่มเป็นกลไกสำคัญ

การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ในสังคมประชาธิปไตยถือว่าประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการที่จะวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาลได้ ทั้งในทางสนับสนุนและคัดค้าน อาจกระทำโดยการเขียน การพูด และการโฆษณาเผยแพร่ทั้งปวง

การแสดงออกของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มอิทธิพล และกลุ่มผลประโยชน์ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาล ทั้งในเรื่องนโยบายและการบริหารงาน ถือเป็น การแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็น โดยการเขียนบทความเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่หรือด้วยการพูด การอภิปราย และการให้สัมภาษณ์ เพื่อวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาลได้อย่างเสรีแต่จะต้องกระทำด้วยความสร้างสรรค์และมีเหตุมีผล ในระบอบประชาธิปไตย ถือเป็นหน้าที่ของรัฐบาล ที่จะต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีความกล้าหาญในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างตรงไปตรงมาและด้วยเหตุด้วยผล การวิพากษ์วิจารณ์โดยประชาชนจะเป็นเสมือนกลไกที่คอยควบคุมกำกับและตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล เป็นกลไกที่จะช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพในการบริหารของระบบราชการ ให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างเสมอภาค

ในปัจจุบันนี้การวิพากษ์วิจารณ์โดยใช้สื่อต่าง ๆ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ นับว่ามีบทบาทสำคัญในการควบคุม กำกับ และตรวจสอบการกระทำของรัฐบาล นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนสนใจกิจกรรมของรัฐบาลมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาลจะก่อให้เกิดประเด็นของการพูดคุย และการถกเถียงทางการเมือง เมื่อประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการพูดคุยจะพัฒนาไปสู่ความรู้ความเข้าใจ และมีผลต่อการตัดสินใจของตนว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยต่อการกระทำของรัฐบาล ถ้าไม่เห็นด้วยอาจพัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมที่มีระดับสูงขึ้น เช่น การเข้าร่วมรณรงค์ทางการเมือง เป็นต้น

การชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมือง ในสังคมประชาธิปไตยประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพที่จะชุมนุมและเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ ทั้งในทางสนับสนุน และคัดค้านการกระทำของรัฐบาล การชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองถือว่าการแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพื่อแสดงให้รัฐบาลรู้ว่าประชาชนเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับนโยบายและการกระทำของรัฐบาล และเพื่อแสดงการเรียกร้องให้รัฐบาลสนองตอบความต้องการของประชาชนอย่างรวดเร็ว

โดยปกติการประชุมเรียกร้องทางการเมือง จะเกิดขึ้นเมื่อการต่อรองกับรัฐบาล ด้วยการเจรจาไม่ประสบผลสำเร็จ กลุ่มผู้เรียกร้องจึงจัดให้มีการชุมนุมเคลื่อนไหวก่อนเพื่อเพิ่มพลังการต่อรองให้สูงขึ้น ถ้าการประชุมเคลื่อนไหวได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชน โดยสื่อมวลชนนำเสนอข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ชุมนุม จะมีผลให้ประชาชนให้ความสนใจและอาจเข้ามีส่วนร่วมในการชุมนุมมากขึ้น และในที่สุดจะเป็นการบีบบังคับให้รัฐบาลจะต้องทำตามข้อเรียกร้องของผู้ชุมนุม

การประชุมเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนรัฐบาล ส่วนใหญ่จะเป็นไปโดยสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อยมีลักษณะเป็นการชุมนุมเพื่อให้กำลังใจ อาจจะมีป้ายคำขวัญกล่าวขวัญชื่นชมประกอบการชุมนุมด้วย การชุมนุมลักษณะนี้จะไม่มีการยึดเยื่อ ส่วนใหญ่จะเริ่มต้นและสิ้นสุดตามหมายกำหนดการที่กำหนดไว้ล่วงหน้า แต่การประชุมเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านรัฐบาลจะมีลักษณะตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง กล่าวคือการประชุมประเภทนี้โดยส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากความไม่พอใจต่อนโยบายหรือการกระทำของรัฐบาล อาจเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับประโยชน์ของกลุ่มหรือประโยชน์ของสังคมก็ได้ การชุมนุมจะเพิ่มความรุนแรงยิ่งขึ้นหากข้อเรียกร้องของผู้ชุมนุมไม่ได้รับการสนองตอบจากรัฐบาล การชุมนุมอาจจะตั้งมั่นอยู่กับที่หรือมีการเคลื่อนไหวเพื่อเพิ่มความกดดันต่อรัฐบาลก็ได้ ถ้าประเด็นที่เคลื่อนไหวเป็นเรื่องประโยชน์ของสังคม และประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยประชาชนอาจเข้าร่วมมากขึ้น จนในที่สุดหากรัฐบาลไม่ยอมตกลงตามข้อเสนอ อาจเกิดการประจันหน้าและนำไปสู่การปะทะกันกลายเป็นการจลาจลได้ในที่สุด การชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองของไทยที่นำไปสู่ความรุนแรงมีหลายครั้ง อาทิ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 , เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และเหตุการณ์ พฤษภาทมิฬ 2535 เป็นต้น

การประชุมเคลื่อนไหวทางการเมือง แม้จะเป็นสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย แต่จะต้องกระทำภายใต้เงื่อนไขของกฎหมายที่เป็นประชาธิปไตย กล่าวคือ การชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองจะต้องไม่ละเมิดกฎหมายที่เป็นประชาธิปไตย จะต้องไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่น และไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้อื่น การที่จะต้องระบุว่าการประชุมเคลื่อนไหวสามารถกระทำได้ ภายใต้กรอบของกฎหมายที่เป็นประชาธิปไตยก็เพื่อยืนยันว่าภายใต้ระบอบประชาธิปไตยประชาชนมีสิทธิเสรีภาพที่จะชุมนุมทางการเมือง ไม่ว่าจะนำไปเพื่อการสนับสนุนหรือคัดค้านรัฐบาล แต่ในระบอบเผด็จการประชาชนจะไม่มีสิทธิและเสรีภาพในการชุมนุมเคลื่อนไหว ดังเช่น ในสมัยการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร จะมีกฎหมายระบุว่า " ห้ามประชาชนชุมนุมทางการเมืองเกิน 5 คน " ถ้าต้องเคารพกฎหมายที่ไม่เป็นประชาธิปไตยเช่นนี้ ประชาชนย่อมไม่มีเสรีภาพที่จะชุมนุมและเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ ดังนั้นจึงถือว่า ถ้ากฎหมายไม่เป็นประชาธิปไตยประชาชนย่อมมีสิทธิละเมิดได้

เพราะการชุมนุมเคลื่อนไหวกองการเมือง ภายใต้ระบอบเผด็จการย่อมมีความหมายในการโค่นล้มและยกเลิกกฎหมายที่ไม่เป็นประชาธิปไตยด้วย

การชุมนุมเคลื่อนไหวกองการเมือง ถ้าเกิดขึ้นมากโดยที่รัฐบาลไม่สามารถตอบสนองการเรียกร้องของประชาชนได้ อาจนำไปสู่การไร้เสถียรภาพทางการเมือง โดยเฉพาะในประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศกำลังพัฒนา อาจเป็นสาเหตุให้ผู้นำกองทัพแอบอ้างเพื่อใช้กำลังเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองได้ ดังนั้นนักเคลื่อนไหวในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง เพื่อรักษาหลักการของระบอบประชาธิปไตยให้มีความมั่นคงสืบไป

จากหลักการสำคัญดังกล่าววิเคราะห์ได้ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตย ต้องได้รับความชอบธรรมแห่งอำนาจในการปกครองจากการยอมรับของประชาชน ดังนั้นการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชน จึงเป็นบทบาทหนึ่งที่สำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นเครื่องมืออันแสดงถึง การยอมรับในอำนาจการปกครองที่มีความชอบธรรม

การแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองทางตรงของประชาชนก็คือ การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเพื่อคัดเลือกตัวแทน (representation) ซึ่งการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรถือเป็นหัวใจของระบอบประชาธิปไตย

ขั้นตอนในการตัดสินใจของประชาชน ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองนี้ เลสเตอร์ ดับบิว มิลเบรทซ์ กล่าวว่า โดยทั่วไปจะมีการตัดสินใจอยู่ 2 ประการ คือ

1. การตัดสินใจว่าจะมีบทบาทหรือไม่มีบทบาททางการเมือง
 2. การตัดสินใจว่าเมื่อมีบทบาททางการเมืองแล้ว จะมีแนวโน้มอย่างไรในการมีบทบาททางการเมือง
- เมื่อประชาชนตัดสินใจในประการแรกแล้วว่าจะมีบทบาททางการเมืองมักจะสัมพันธ์ต่อมาถึงการตัดสินใจประการที่ 2 ต่อไปว่าจะมีบทบาททางการเมืองอย่างไรด้วย เช่นเดียวกันในการเลือกตั้งทางการเมือง ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะตัดสินใจว่าตนจะไปใช้สิทธิเลือกตั้ง หรือจะไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดด้วย

เงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ บุคคลจะให้ความสนใจต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองเมื่อความต้องการพื้นฐานของตน (basic physical needs) อาทิ อาหาร ที่อยู่อาศัย และความปลอดภัย ได้รับการตอบสนองแล้ว ดังนั้นการส่งเสริมให้

ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงต้องมุ่งเน้นให้ประชาชนเห็นว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะทำให้ความต้องการพื้นฐานของตนได้รับการตอบสนอง มิฉะนั้นประชาชนที่ยังขาดแคลนเกี่ยวกับความต้องการพื้นฐาน จะไม่สนใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่นักวิชาการค้นพบ ก็คือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองมีคุณลักษณะของการสะสม (accumulation) กล่าวคือ ถ้าบุคคลมีความเกี่ยวพันหรือมีกิจกรรมทางการเมืองอย่างหนึ่ง จะทำให้บุคคลนั้นมีความเกี่ยวพันกับกิจกรรมทางการเมืองอื่น ๆ ด้วย แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีลักษณะเป็นลำดับขั้น (hierarchy) จากน้อยไปหามาก คือ เริ่มจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูง

ลำดับขั้นของการเกี่ยวพันทางการเมือง

จากการศึกษาของ เลสเตอร์ มิลเบรธ (Lester Milbrath) พบว่าเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยทั่วไปสมาชิกในสังคมจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ไม่สนใจการเมืองแต่อย่างใด (apathetics) กับกลุ่มที่สนใจการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยกลุ่มที่สนใจการมีส่วนร่วมทางการเมือง อาจจำแนกได้เป็น 3 พวก คือ

พวกแรกเป็นกลุ่มผู้สนใจติดตามทางการเมือง (spectators)

พวกที่สองเป็นกลุ่มที่อยู่ระหว่างกลุ่มที่สนใจติดตามทางการเมืองและกลุ่มที่ต้องการเข้าไปมีบทบาททางการเมือง (transitional activists)

พวกที่สามคือกลุ่มที่ต้องการเข้าไปต่อสู้ทางการเมืองโดยตรง (gladiators) อย่างไรก็ตามลักษณะเหล่านี้ มีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับปัจจัยกระตุ้นที่แต่ละบุคคลได้รับ

บทบาทของผู้ที่สนใจทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงมาน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อม โดยทั่วไปผู้ที่สนใจอาจเปลี่ยนไปเป็นผู้ไม่สนใจ และผู้ที่ไม่สนใจอาจเปลี่ยนเป็นผู้ที่สนใจทางการเมืองก็ได้ หรือในกลุ่มผู้สนใจเองก็อาจเปลี่ยนแปลงจากผู้สนใจจะเข้าไปต่อสู้ทางการเมืองมาเป็นเพียงแต่ผู้สนใจติดตามทางการเมืองเท่านั้น แต่การเปลี่ยนแปลงจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูงอาจต้องใช้ ปัจจัยผลักดันจากภายนอกมาก อาทิ การได้รับการสนับสนุนการเงินจากเพื่อน หรือตนเองมีความรู้สึกอย่างรุนแรงต่อประเด็นทางการเมืองที่ต้องการจะผลักดันจึงทำให้ตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้ทางการเมือง และเมื่อตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้ทางการเมืองแล้ว จะทำให้บุคคลต้องขยายบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของตนออกไปอย่างกว้างขวาง

ผลจากการวิเคราะห์พฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วมทางการเมือง จากผลงานศึกษาวิจัยต่าง ๆ มิลเบรธ พบว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองประกอบด้วยฐานคติ (assumption) สำคัญ 2 ประการคือ

ประการแรก บั๊จจัยเกี่ยวข้องกับการกระทำทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง มีแนวโน้มที่จะเกี่ยวข้องกับการกระทำอื่น ๆ ทางการเมืองด้วย

ประการที่สอง ความเกี่ยวพันทางการเมือง (political involvement) มีลักษณะเป็นลำดับชั้น (hierarchy) กล่าวคือ บุคคลที่อยู่ในลำดับชั้นของการเกี่ยวพันทางการเมืองเดียวกันมีแนวโน้มที่จะมีกิจกรรมทางการเมืองเหมือนกัน ผู้ที่มีลำดับชั้นของการเกี่ยวพันทางการเมืองในลำดับสูงจะครอบคลุมกิจกรรมทางการเมืองในลำดับที่ต่ำกว่าด้วย

จากฐานคติดังกล่าวมิลเบรธ ได้นำเสนอกรอบความคิดว่าด้วยลำดับชั้นของการเกี่ยวพันทางการเมือง (the hierarchy of political involvement) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลจะเริ่มต้นจากลำดับต่ำสุด คือการไม่สนใจทางการเมืองไปสู่การสนใจทางการเมืองและในส่วนของ การสนใจทางการเมือง ก็จะแบ่งเป็นลำดับชั้นจากต่ำสุดไปสู่สูงสุดดังนี้

1. การแสดงความสนใจต่อกิจกรรมทางการเมือง
2. การใช้สิทธิเลือกตั้ง
3. การริเริ่มประเด็นพูดคุยทางการเมือง
4. การชักจูงผู้อื่นให้เลือกตั้งผู้ที่ตนสนับสนุน
5. การติดกระดุมหรือสติ๊กเกอร์เพื่อแสดงการสนับสนุน
6. การติดต่อกับนักการเมืองหรือผู้นำทางการเมือง
7. การบริจาคเงินสนับสนุนทางการเมือง
8. การร่วมประชุมหรือชุมนุมทางการเมือง
9. การร่วมรณรงค์ทางการเมือง
10. การเป็นสมาชิกสำคัญของพรรคการเมือง
11. การร่วมประชุมแกนนำของพรรค
12. การร่วมระดมทุน
13. การเสนอตัวเป็นคู่แข่งชั้นทางการเมือง
14. การดำรงตำแหน่งทางการเมือง

จากลำดับชั้นของการเกี่ยวพันทางการเมืองดังกล่าว มิลเบรธ พบว่าพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลจะเปลี่ยนแปลงจากผู้ไม่สนใจทางการเมืองไปสู่ผู้ที่สนใจทางการเมือง และในส่วนของผู้ที่สนใจทางการเมืองนั้น บุคคลจะมีพฤติกรรมการเกี่ยวพันทางการเมืองจากลำดับ

ต่ำไปสู่ลำดับสูง อย่างไรก็ตามการแสดงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของบุคคลอาจจะแตกต่างกันไปตามเวลาและสถานการณ์ หรือแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แต่จะไม่แตกต่างกันเกินกว่าหนึ่งหรือสองลำดับขั้นเท่านั้น

ในสังคมอเมริกัน มิลเบรธ พบว่ากลุ่มผู้ไม่สนใจทางการเมืองอาจไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองในลำดับใดเลย ส่วนผู้ที่สนใจติดตามทางการเมืองจะให้ความสนใจกิจกรรมทางการเมืองในลำดับต้น ๆ 5 ลำดับแรก คือ การหาข่าวสารทางการเมือง การใช้สิทธิเลือกตั้ง การพูดคุยทางการเมือง การชักจูงให้ผู้อื่นเลือกผู้ที่สนับสนุนและการแสดงความพอใจต่อพรรคการเมือง ด้วยการติดกระดุม หรือสติ๊กเกอร์เป็นการสนับสนุน สำหรับผู้ที่เข้าไปมีบทบาททางการเมืองในลำดับที่สูงกว่านั้นจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งนอกจากจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้ว ยังสนใจเข้าร่วมรณรงค์ร่วมระดมทุน และร่วมแข่งขันทางการเมืองด้วย

นอกจากนี้ความสำเร็จของการปกครองแบบประชาธิปไตย ต้องอาศัยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยด้วย สำหรับองค์ประกอบหรือปัจจัยหลักของการมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยก็คือ ⁴

1. มีจิตใจสนับสนุนหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย
2. มีความเชื่อและยึดมั่นในคุณค่าและศักดิ์ศรีของบุคคล เคารพสิทธิเสรีภาพของบุคคล มีความอดกลั้นต่อความหลากหลายในพฤติกรรมของผู้อื่น
3. เคารพในกติกาการปกครองแบบประชาธิปไตย ใช้วิธีตัดสินปัญหาด้วยเสียงข้างมาก โดยให้ความคุ้มครองสิทธิของฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย
4. สนใจในการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง ติดตามข่าวสารบ้านเมือง
5. มีความสำนึกในหน้าที่ มีความเชื่อมั่นในตนเอง
6. มองโลกในแง่ดีมีความไว้วางใจผู้อื่น มีความเชื่อมั่นในตัวเจ้าหน้าที่หรือสถาบันของทางราชการ
7. รู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและในทางสร้างสรรค์
8. ต้องไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการซึ่งการมีจิตใจแบบเผด็จการ ก็ได้แก่การมอบความรับผิดชอบทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่ผู้นำ การใช้อำนาจเด็ดขาด การอ่อนน้อมยอมจำนนต่อผู้มี

⁴ ทินพันธุ์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย : ความหมาย ปัจจัยเอื้ออำนวย และการสร้างจิตใจ", วารสารธรรมศาสตร์, 3 (กุมภาพันธ์, 2517), หน้า 8 - 21.

อำนาจ การนิยมระบบเจ้าขุนมูลนาย การไม่ยอมรับความเสมอภาคของบุคคล การยึดมั่นในค่านิยมแบบดั้งเดิม เหล่านี้เป็นต้น

การมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการได้รับกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ จากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และจากการมีประสบการณ์เรียนรู้กลุ่มกลาทางการเมือง (political socialization) ซึ่งสถาบันที่สำคัญ ๆ อันมีส่วนช่วยอบรมกลุ่มกลาวัฒนธรรมของคนเราก็ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน สถานที่ทำงาน สื่อมวลชน และระบบการปกครองของสังคมนั้น

แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของไทย

วัฒนธรรมทางการเมือง คือแบบแผนของทัศนคติ ความเชื่อ สภาวะอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งเป็นสิ่งที่สั่งการและมีความหมายต่อกระบวนการทางการเมือง เป็นกรอบของพฤติกรรมของระบบการเมือง นั้น ๆ ส่วนประกอบของวัฒนธรรมทางการเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมทางการเมืองคือ รูปแบบของมิติทางจิตวิทยาและอัตวิสัยของเมืองที่ปรากฏอยู่ในระบบการเมืองแต่ละระบบ⁵

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ตัวแบบ (pattern) ของความคิด ความรู้สึก ทัศนคติ และการกระทำของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่อการเมือง เช่น สัญลักษณ์ สถาบัน ผู้นำเหตุการณ์ทางการเมือง เป็นต้น ตัวแบบดังกล่าวนี้ เกเบรียล เอ อัลมอนต์ และ จี บิงแฮม พาวเวลล์ (Gabriel A. Almond, G. Bingham Powell Jr.), ซึ่งเกี่ยวข้องกับ 3 เรื่อง คือ 1. การรู้ (cognitive orientations), 2. ความรู้สึก (affective orientations) และ 3. การประเมิน (evaluative orientations)⁶

⁵ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (บรรณาธิการ), วัฒนธรรมทางการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2524), หน้า 7.

⁶ Gabriel A. Almond, " Comparative Political System", Journal of Politics, Vol. XVIII No. 3 (August 1956), pp.391 - 409 ย่างใน ปิยะพันธ์ ปิงเมือง, ปัญหาพฤติกรรมการเมืองเสี่ยงเลือกตั้งในระบบการเมืองไทย (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533)

กล่าวโดยย่อ คือ วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นตัวแบบที่แสดงถึงความคิด ความรู้ ความเข้าใจ อีกทั้งความรู้สึกของบุคคลต่อการเมืองและความคิด ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก เป็นปัจจัยสำคัญที่บุคคลนั้นจะใช้ในการประเมินตัดสินใจ หรือแสดงความคิดเห็น ตลอดจนการกระทำทางการเมืองของตน นั้นหมายความว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นมาตรฐานของบุคคล ที่ใช้ในการพิจารณา หรือการประเมินการเมืองของบุคคลนั้น

วัฒนธรรมทางการเมืองในแต่ละสังคม ย่อมได้รับอิทธิพลจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม และการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการอบรมกล่อมเกลாதงสังคมจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง สำหรับวัฒนธรรมทางการเมืองไทยนั้นจะแตกต่างไปจากวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองที่มีมาแต่ประวัติศาสตร์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ วัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยมีลักษณะเฉพาะ ดังกล่าวในแต่ละหัวข้อดังนี้คือ

1. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง

ลักษณะสังคมไทย มีความคล้ายคลึงกับประเทศกำลังพัฒนาโดยทั่วไปในความหมายที่ว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง มีลักษณะที่ผสมผสานกันระหว่าง ส่วนที่ล้าสมัยอันมีมาแต่ดั้งเดิมกับส่วนที่เป็นสมัยใหม่ซึ่งรับมาจากประเทศที่พัฒนาแล้ว กล่าวคือ ในทางเศรษฐกิจ สังคมไทยมีพื้นฐานดั้งเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 อยู่ในชนบทมีการโอปป้ออมารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เกิดความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าความสัมพันธ์ตามหลักการ ซึ่งผิดกับสังคมอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่บุคคลมาสัมพันธ์เกี่ยวพันกันตามหลักการหรือตามหน้าที่ ความสัมพันธ์แบบส่วนตัวของสังคมไทยที่กล่าวมานี้แสดงออกมาในรูปของการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พรรคพวกเพื่อนฝูงกันในการเมืองด้วย

ในทางการเมืองการปกครองนั้น การผูกขาดอำนาจทางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนางในฐานะที่เป็นชนชั้นปกครอง ในขณะที่ไพร่ต้องสังกัดมูลนายเพื่อการได้มาซึ่งผลประโยชน์และการคุ้มครอง ตลอดจนลัทธิในทางศาลและกฎหมาย ทำให้ไพร่ซึ่งเป็นสามัญชนส่วนใหญ่เคยชินกับการยอมรับในอำนาจมาโดยตลอด และในทางสังคมระบบศักดินาในสังคมไทยมีส่วนสำคัญ ที่ทำให้เกิดการยอมรับในความแตกต่างของคุณค่าในความเป็นมนุษย์ มีการแบ่งชั้นทางสังคมลดหลั่นตามลำดับ ดังนั้น การที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ จึงมีผลทำให้ทัศนคติ ความเชื่อ

ค่านิยมของคนไทยส่วนใหญ่มีลักษณะของการยอมรับในอำนาจบังคับที่เหนือกว่า และยอมรับความแตกต่างในฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของบุคคล⁷

2. พุทธศาสนา บุคลิกภาพ และอุปนิสัยของคนไทย

คำสอนของพุทธศาสนามีผลต่อการกำหนดทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมของคนไทยมาช้านานแล้ว หลักธรรมของพุทธศาสนาจึงเป็นที่ตั้งและยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เมื่อเผชิญกับความทุกข์ยาก หรือความไม่เป็นธรรมในสังคม ก็จะใช้หลักของพุทธศาสนาในเรื่อง "กฎแห่งกรรม" เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเชื่อว่าที่ตนต้องเป็นเช่นนี้ก็เพราะสร้างกรรมชั่วไว้ในชาติก่อน วันหน้าอาจจะดีขึ้นแล้วแต่ดวงหรือโชค นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องบุญและบาป นรกและสวรรค์อีกด้วย

อิทธิพลของพุทธศาสนาในเรื่องของ "ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส" สนับสนุนให้คนไทยทำบุญทำกุศล มีเมตตากรุณา เพื่อชาติหน้าต่อ ๆ ไป และการหลุดพ้นซึ่งความทุกข์ ลักษณะดังกล่าวนี้จึงทำให้คนไทยไม่ต่อสู้และเรียกร้องเพื่อให้เกิดความถูกต้องและเป็นธรรม แต่จะยอมทนต่อสภาพปัญหาและความทุกข์ยากต่าง ๆ

นอกจากนี้ อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่ควบคู่กับพุทธศาสนาในสังคมไทย เช่นในเรื่องของผีสิงเทวดาหรือเทพเจ้าต่าง ๆ เช่น พระพรหม เป็นต้น ก็ยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมของคนไทยให้หมกมุ่นอยู่ในการบนบานศาลกล่าวเพื่อหลีกเลี่ยงจากความทุกข์ยาก ส่วนอิทธิพลของไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวข้องพระเครื่อง ของขลัง และอิทธิพลการโคจรของดวงดาว ได้ทำให้คนไทยมีความเชื่อที่มั่งงายและไม่มีความมีเหตุผล⁸

ดังนั้น หลักธรรมของพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ จึงเป็นสิ่งที่มีความอยู่ควบคู่ไปด้วยกันในสังคมไทย (แม้ในปัจจุบัน) คนไทยเมื่อเผชิญกับปัญหาและความทุกข์ยากก็จะโทษเหตุแห่งทุกข์ต่อภูติผีปีศาจ วิญญาณ และกรรม แต่เมื่อประสบความ

⁷ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ : พ.ศ.2325 - 2416 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518), หน้า 208.

⁸ วิจารณ์ เยี่ยมไพโรวัน, " วัฒนธรรมทางการเมืองกับพัฒนาการทางการเมืองไทย " เอกสารการสอนขุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529), หน้า 158 - 160.

สุขก็จะสรรเสริญยกย่องคุณของพระรัตนตรัยซึ่งเป็นการเสริมสร้างพุทธศาสนา วัฒนธรรมทางการเมืองไทย จึงมีลักษณะที่ไม่เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นแบบของโลก (secularization of political culture) คือ เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทย ยังเป็นแบบที่ไม่มีเหตุผลยึดถือในเรื่องโชคกลางและความเชื่ออื่น ๆ ที่มีมาแต่อดีต

ส่วนบุคลิกภาพและอุปนิสัยของคนไทยนั้น ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการอบรมสั่งสอนในระดับครอบครัวซึ่งยึดถือในระบบอาวุโส กล่าวคือ ผู้ที่มีอาวุโสสูงสุดเป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องมากที่สุด ผู้อาวุโสน้อยก็จะให้ความเคารพเชื่อฟัง จะขัดแย้งโต้เถียงไม่ได้ ลูกต้องเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ราษฎรต้องเชื่อฟังผู้ปกครอง เพราะผู้ปกครองเป็นผู้กำหนดและรับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ แทนราษฎร บุคลิกภาพและอุปนิสัยของคนไทยที่ยึดอยู่กับระบบอาวุโส คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ประกอบกับหลักธรรมของพุทธศาสนาในเรื่องกฎแห่งกรรม ทำให้คนไทยขาดซึ่งลักษณะความเป็นตัวของตัวเอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นหรือคัดค้าน แม้แต่จะไม่เห็นด้วยก็ตาม รวมทั้งไม่ยอมรับการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ ลักษณะเช่นนี้เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย

นอกจากนั้นแล้ว จากการที่คนไทยรับพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยทำให้อิทธิพลของพุทธศาสนาหล่อหลอมเกลาพฤติกรรมของคนไทยในเรื่องบาปบุญคุณโทษแม้ว่าหลักธรรมจริง ๆ นั้นจะบัญญัติไว้อย่างไรก็ตาม แต่คนไทยเรายังถูกครอบงำในความคิดในเรื่องดังต่อไปนี้คือ

1) เรื่องบุญคุณ คนไทยนั้นจะมีความเชื่อถือเรื่องบุญคุณนี้มาก โดยเฉพาะเมื่อมีผู้อื่นช่วยเหลือเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็จะนับถือบุญคุณจดจำไปนาน และถือโอกาสที่จะทดแทนบุญคุณแก่ผู้มีพระคุณเมื่อมีโอกาสอันสมควรเป็นพฤติกรรมที่ส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองด้วยเหมือนกัน ในเรื่องบุญคุณผู้มีอิทธิพลและมีเงินจะพยายามให้ความช่วยเหลือทุกรูปแบบ เพื่อสร้างให้เกิดบุญคุณแล้วในตอนมีการออกเสียงเลือกตั้ง ประชาชนก็จะลงคะแนนเสียงให้แก่ผู้นั้นเพราะถือโอกาสทดแทนบุญคุณ

2) เรื่องบุญบาป คนไทยเราเชื่อว่าคนเราเกิดมากจะดีหรือชั่ว เป็นผลมาจากการกระทำเมื่อชาติก่อน เพราะฉะนั้นชาตินี้หากทำดีจะส่งผลดีไปชาติหน้า ตรงข้ามถ้าทำบาปหรือทำไม่ดีชาติหน้าก็จะไม่ดีด้วย และทำนองเดียวกันเมื่อรับเงินเขามาแล้วจะต้องออกเสียงเลือกเขาเพราะกลัวบาป คนไทยเราเชื่อในสิ่งที่ถูกถ่ายทอดมา

3) เรื่องความกตัญญูกตเวที จากหลักการของพุทธศาสนาที่คนไทยได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านานจนกลายเป็นคุณลักษณะ จะสังเกตพบว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นสิ่งที่คนไทยโดยทั่ว ๆ ไปนั้นเมื่อมีใครทำความดีให้กับตน ก็มักจะมีการจดจำและจะถือโอกาสตอบแทนคุณความดี นักการเมืองก็เข้าใจเรื่องนี้จึงใช้วิธีไปซื้อเสียงจากคนไทยลักษณะเช่นว่านี้ ซึ่งอาจซื้อเสียงกันในวัดในโบสถ์ต่อหน้าพระให้สาบาน หรือใช้พระเป็นหัวคะแนนแจกเงินเพื่อให้คนเชื่อถือไม่กล้าโกง เป็นต้น

แนวความคิดเกี่ยวกับการเลือกตั้ง

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าในระบอบประชาธิปไตยนั้น อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐเป็นของประชาชนหรือมีที่มาจากประชาชน องค์กรทางการเมืองหรือรัฐจึงประกอบไปด้วยบุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งได้รับการเลือกตั้งเข้ามา และถือว่าได้รับการมอบหมายหรือไว้วางใจให้บริหารกิจการของรัฐที่เกี่ยวกับประโยชน์ส่วนรวม

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 21(1) ว่า “ เจตจำนงของประชาชนย่อมเป็นมูลฐานแห่งอำนาจรัฐบาลของผู้ปกครอง เจตจำนงดังกล่าวต้องแสดงออกโดยการเลือกตั้งอันสุจริต ” การเลือกตั้งจึงมีความหมาย และถือว่าเป็นฐานที่มาของความชอบธรรมในอำนาจของรัฐบาลและผู้ปกครองนั้นจะต้องมีลักษณะตามหลักเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับเป็นสากลดังต่อไปนี้

1. ความเป็นอิสระแห่งการเลือกตั้ง หมายถึง การแสดงเจตนารมณ์ในการเลือกตั้งจะต้องเป็นไปอย่างอิสระ ปราศจากการบีบบังคับข่มขู่ด้วยประการใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้อามิสสินจ้างหรือการใช้อิทธิพลบีบบังคับ ในเมื่อประชาชนเป็นผู้ทรงสิทธิที่ย่อมขึ้นอยู่กับการวินิจฉัยของประชาชนเองว่าตนเองต้องการจะใช้สิทธิของตนมากน้อยเพียงใด องค์กรของรัฐจึงไม่ควรแทรกแซงหรือสั่งการให้ประชาชนต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายความว่า องค์กรของรัฐหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ไม่สามารถจะบีบบังคับให้ประชาชนคนใดคนหนึ่งไปออกเสียงเลือกตั้งหรือไม่ไปออกเสียงเลือกตั้ง การเลือกตั้งที่ประชาชนขาดอิสระผู้ปกครองจะอ้างว่าตนมีอำนาจโดยชอบธรรมหาได้ไม่

2. หลักการเลือกตั้งตามกำหนดระยะเวลา หมายถึง การจัดให้มีการเลือกตั้งตามกำหนดระยะเวลา เช่น 3 ปี, 4 ปี, 5 ปี ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองว่าดีหรือไม่ดีปฏิบัติตามเจตนารมณ์ของประชาชน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพิจารณาความชอบธรรมในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง และเป็นเงื่อนไขเพื่อให้

ประชาชนมีโอกาสสามารถเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองได้โดยสันติวิธี ผู้ปกครองที่ใช้อำนาจโดยชอบธรรมในระหว่างที่อยู่ในอำนาจ เมื่อครบวาระแล้วก็มีโอกาสที่จะได้รับความไว้วางใจจากประชาชนและได้รับเลือกเข้ามาใหม่

3. การเลือกตั้งที่ยุติธรรม หมายถึง การเลือกตั้งที่บริสุทธิ์เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย และเจตนารมณ์ของกฎหมาย ปราศจากการครอบงำและเล่ห์ทางการเมืองปราศจากการใช้อิทธิพลทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และสถานภาพทางสังคม เช่น นักการเมืองหรือข้าราชการที่อยู่ในตำแหน่งใช้อำนาจหน้าที่ของตนเพื่อให้ได้มาซึ่งคะแนนสนับสนุน หรือใช้อุปกรณ์เครื่องใช้ของราชการ ในการหาเสียงหรือซื้อคะแนนเสียงเพื่อตนเอง หรือสนับสนุนผู้สมัครที่ตนสนับสนุน นอกจากนี้การต่อสู้แข่งขันระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือพรรคการเมือง จะต้องเป็นไปอย่างอิสระเสรีภายในขอบเขตของกฎหมาย และเจตนารมณ์ของกฎหมายที่มีพื้นฐานอยู่บนความยุติธรรมและความเสมอภาค

4. หลักการให้สิทธิเลือกตั้งเป็นการทั่วไป หมายถึง การให้สิทธิเลือกตั้งแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่มีการกีดกัน หรือจำกัดสิทธิบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นพิเศษ เนื่องมาจากเพศ ผิว สถานภาพทาง เศรษฐกิจ สังคม เจื่อนไขข้อนี้ก็เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า เมื่ออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ประชาชนย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิในการเลือกตั้งตัวแทนเพื่อทำหน้าที่แทนตนตราบใดที่ประชาชนผู้นั้นไม่ขาดคุณสมบัติ การมีคุณสมบัติในการมีสิทธิเลือกตั้งมักจะคำนึงคุณสมบัติที่สำคัญ 7 ประการ อันได้แก่

4.1 อายุ ประเทศต่าง ๆ จะกำหนดขั้นต่ำของการมีสิทธิเลือกตั้งไว้ การกำหนดอายุขั้นต่ำก็ด้วยเหตุผลที่ว่า กำหนดให้ผู้มีอายุต่ำกว่าที่กำหนดไว้ใช้สิทธิเลือกตั้ง ก็อาจจะขาดความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ทางการเมืองซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยขาดเหตุผล บางกรณีก็อ้างว่าผู้ที่มีอายุต่ำกว่าเกณฑ์ ยังไม่ได้เสียภาษีแก่รัฐบาลก็ยังไม่ควรมีสิทธิ ฯลฯ

4.2 ความเป็นพลเมือง หมายถึง การเป็นสมาชิกในรัฐหนึ่ง ๆ และการเป็นสมาชิคนั้นนำมาซึ่งสิทธิและหน้าที่ทางการเมือง ในเกือบทุกประเทศจะสงวนสิทธิการเลือกตั้งไว้แก่พลเมืองของตน ซึ่งเป็นคนในบังคับหรือมีสัญชาติของตน ผู้ที่ได้สัญชาติโดยการแปลงสัญชาติจะได้รับสิทธิดังกล่าวต่อเมื่อต้องมีคุณสมบัติอย่างอื่น เช่น ระยะเวลา พื้นความรู้ การเป็นทหารหรือข้าราชการ เป็นต้น

4.3 การมีถิ่นที่อยู่ หมายถึง การกำหนดระยะเวลาขั้นต่ำในการมีถิ่นที่อยู่ในเขตเลือกตั้งการกำหนดกฎเกณฑ์ขั้นนี้ ก็เพื่อความสะดวกในการจัดทำและตรวจสอบทะเบียนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และเพื่อป้องกันการทุจริต

4.4 การรู้หนังสือ การกำหนดเงื่อนไขพื้นฐานความรู้ขั้นต่ำเกิดจากเหตุผลที่ว่าผู้ที่อ่านออกเขียนได้เท่านั้น จึงจะรู้เรื่องการบ้านการเมือง และสามารถใช้สิทธิของตนได้ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขนี้ไม่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เพราะการที่จะรู้หรือไม่รู้หนังสือนั้นขึ้นอยู่กับบริการของรัฐที่ให้ประชาชน ถ้าหากรัฐไม่มีประสิทธิภาพในการให้บริการแก่ประชาชนและประชาชนไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ก็ไม่ใช่ว่าความผิดของประชาชน รัฐจะอ้างสาเหตุนี้จำกัดสิทธิประชาชนไว้ไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง

4.5 คุณสมบัติเกี่ยวกับความประพฤติ หมายถึง การจำกัดสิทธิบุคคลบางประเภท ที่มีความประพฤติที่เสื่อมเสียอย่างร้ายแรงจนถึงศาลตัดสินลงโทษ หรือตัดสิทธิในการเลือกตั้ง เช่น ถูกลงโทษทางคดีมาด้วยความผิดร้ายแรง การถูกลงโทษให้เป็นบุคคลล้มละลาย และการลงโทษในความผิดเกี่ยวกับการเลือกตั้ง เป็นต้น

4.6 คุณสมบัติเกี่ยวกับสภาพความสมบูรณ์ทางด้านจิตใจ ในทุกสังคมย่อมจะมีบุคคลที่มีความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจซึ่งทำให้บุคคลประเภทนี้ขาดความสำนึกที่ถูกต้อง เช่น บุคคลวิกลจริต จิตไม่สมประกอบ ถ้าหากจะให้สิทธิเลือกตั้งการตัดสินใจของพวกเขาจะเป็นเจตนาที่ขาดความสมบูรณ์

4.7 คุณสมบัติเกี่ยวกับสถานภาพทางสังคมบางประการ บุคคลบางประเภทถูกจำกัดสิทธิเนื่องจากสถานภาพของตนเอง เช่น พวกนักพรต นักบวช ซึ่งโดยบทบาทและหน้าที่ในทางสังคมนั้น บุคคลประเภทนี้สังคมถือว่าไม่ควรมีส่วนในทางการเมืองโดยการเลือกตั้ง เนื่องจากจะไม่เป็นผลดีต่อสถานภาพของเขาเอง และอาจนำมาซึ่งมลทินของสถาบันที่บุคคลประเภทนี้สังกัดอยู่

5. หลักความเสมอภาค หมายถึง การมีสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชนมีความสำคัญและได้รับความยอมรับโดยเท่าเทียมกันไม่ว่าผู้เลือกตั้งนั้นจะมีสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างไร หลักการที่ใช้เป็นมาตรการในการให้ความเสมอภาคก็คือ การให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง คนหนึ่งมีคะแนนเสียงเพียงหนึ่งคะแนน (one man, one vote) และคะแนนเสียงทุกคะแนนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน

6. หลักการลงคะแนนลับ หมายถึง การออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนเป็นเอกสิทธิ์ของผู้เลือกตั้งโดยเด็ดขาด เอกสิทธิ์นี้จะได้รับการปกป้องพิทักษ์โดยการออกเสียงลับ โดยผู้ออกเสียงไม่จำเป็นต้องเปิดเผยชื่อผู้เลือกตั้งเป็นไปโดยบริสุทธิ์ปราศจากการข่มขู่บีบบังคับจากอิทธิพลใดๆ ที่จะมีผลกระทบต่อเสรีภาพของผู้เลือกตั้ง

ความหมายของการเลือกตั้ง

การเลือกตั้ง หมายถึง กรณีที่ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้พิจารณาคัดเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งบุคคลหนึ่งหรือหลายคนจากบุคคลหลาย ๆ คน หรือเลือกบัญชีรายชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้งบัญชีหนึ่งจากบัญชีรายชื่อหลาย ๆ บัญชี เพื่อให้ไปทำการอันใดอันหนึ่งแทนตนเองโดยอิสระเสรีและสุจริต ดังนั้นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนก็หมายถึง การที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งได้ทำการเลือกตั้งผู้สมัครรับเลือกตั้งให้เป็นผู้แทนที่จะไปใช้อำนาจปกครองประเทศแทนตน หรือไปปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหน้าที่ทั่วไปในสภาผู้แทนราษฎร เพื่อควบคุมดูแลการบริหารราชการของฝ่ายบริหารในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นการเลือกตั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด จุดมุ่งหมายของการเลือกตั้งก็คือ การหาผู้แทนของปวงชนส่วนรวมเข้าไปบริหารประเทศ

จากความหมายของการเลือกตั้งดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดสภาพของการกระทำแทนซึ่ง หยุต แสงอุทัย ได้อธิบายไว้เป็น 3 นัย คือ

ประการแรก ผู้แทนต้องแสดงเจตน์จำนงของประชาชนผู้เลือกตั้งตนขึ้นมา หรือเรียกว่าอยู่ในระบบอาณัติมอบหมาย และไม่สามารถแสดงความเห็นของตนเองในทำนองขัดแย้งกับเจตน์จำนงของประชาชนผู้เลือกตั้งขึ้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้แทนกับราษฎรมีลักษณะเป็นตัวการตัวแทน

ประการที่สอง ผู้กระทำการแทนสามารถแสดงเจตน์จำนงของตนเองได้โดยอิสระ ไม่อยู่ในพันธะแห่งอาณัติมอบหมายใด ๆ ของผู้เลือกตั้งตนขึ้นมา ผู้แทนสามารถใช้ดุลยพินิจตามความเห็นของตนเองได้

ประการที่สาม ผู้กระทำการแทนต้องแสดงเจตน์จำนงของชาติโดยให้แสดงความคิดเห็นของตนเองด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่ขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติเป็นสำคัญด้วย และถือว่าเจตน์จำนงหรือผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติย่อมอยู่เหนือกว่าของท้องถิ่นอื่นใด

การเลือกตั้ง (election) จึงเป็นการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง รูปแบบหนึ่ง ดังคำนิยามที่ว่า “ การเลือกตั้งเป็นรูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้แก่สามัญชนโดยทั่วไป และการมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมทั่ว ๆ ไปในกิจการสาธารณะของการเลือกตั้งครั้งนี้ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ อย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นพลเมือง ”⁹

การเลือกตั้ง หมายถึง การที่บุคคลได้เลือกบุคคลหนึ่งหรือบุคคลจำนวนหนึ่งจากหลายคน หรือเลือกจากบัญชีรายชื่อผู้เข้าสมัครรับเลือกตั้งบัญชีหนึ่ง หรือบัญชีจำนวนหนึ่ง จากบัญชีรายชื่อหลาย ๆ บัญชี เพื่อให้ไปกระทำการอันใดอันหนึ่งแทนตน¹⁰

การเลือกตั้งเป็นการตัดสินความเป็นสมาชิกฝ่ายนิติบัญญัติ และบางครั้งก็เป็นการตัดสินว่าใครจะเป็นผู้นำกลุ่มผู้บริหารประเทศ¹¹

การเลือกตั้ง คือแนวทางในการตีความตามเจตนารมณ์ของประชาชนในรูปของคณะบุคคลที่ได้รับการเลือกตั้ง

ในที่นี้จะขอสรุปคำนิยามไว้ว่าการเลือกตั้ง หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยการออกเสียงลงคะแนนตามความเห็นของตนเองโดยอิสระว่าจะเลือกผู้ใดเป็นตัวแทนของตนเข้าไปใช้อำนาจอธิปไตยโดยบริหารกิจการของประเทศ ผู้ที่จะได้รับการเลือกตั้งนั้นจะเป็นผู้สมัครใจเสนอตัวเข้ามาให้ประชาชนเลือก และผู้ที่ได้รับเลือกด้วยคะแนนเสียงส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้แทนของประชาชนทั้งหมด มีสิทธิตามที่ได้รับมอบหมายจากประชาชนให้เข้าร่วมเป็นคณะบุคคลดำเนินการการบริหารและปกครอง

⁹ David Butler, Democracy at the Polls : A Comparative Study of Competitive National Elections (Washington D.C. : American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1981), p. 216.

¹⁰ วิสุทธิ์ โพธิ์แทน , ประชาธิปไตย : แนวความคิดและตัวแบบประเทศประชาธิปไตยในอุดมคติ , (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 63.

¹¹ David Butler, Democracy at the Polls : A Comparative Study of Competitive National Elections, p. 300.

ทฤษฎีการพัฒนาทางการเมือง

การพัฒนาทางการเมือง (political development) เป็นเป้าหมายและกระบวนการทางการเมืองที่สังคมต่าง ๆ พึ่งประสงค์ กล่าวคือ สังคมส่วนใหญ่ล้วนต้องการได้ชื่อว่าเป็นสังคมที่มีระดับการพัฒนาทางการเมืองสูง หรือเป็นสังคมที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาทางการเมือง ในขณะที่เดียวกันการพัฒนาทางการเมืองก็คือ กระบวนการทางการเมือง (political process) อันได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์การทางการเมือง และกิจกรรมทางการเมืองที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายทางการเมืองที่ปรารถนา

การพัฒนาทางการเมืองแม้โดยนัยแห่งความหมายจะหมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็ตาม แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเพื่อบรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์เท่านั้น ถ้าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในทางลบ หรือในทางที่ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของสังคมก็ไม่เรียกว่า การพัฒนาทางการเมือง ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการพัฒนาทางการเมืองจึงต้องเป็นที่เข้าใจโดยทั่วกันว่าเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการทางการเมือง ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่พึงประสงค์จะมีผลทำให้สมาชิกของประชาคมการเมืองมีชีวิตที่ดีและมีความสุขยิ่งกว่าสภาพที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการพัฒนาทางการเมืองมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปรัชญาการเมือง ระบอบการเมือง วัฒนธรรมทางการเมือง และพฤติกรรมทางการเมืองของ สมาชิกในประชาคมการเมือง กล่าวคือ ในด้านปรัชญาการเมือง การพัฒนาทางการเมืองจะต้องสอดคล้องกับการเสริมสร้างชุมชนการเมืองที่ดี เพื่อการสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีและมีความสุขให้แก่ประชาชน ทั้งนี้เพราะปรัชญาการเมืองจะมุ่งเน้นในคุณค่าของการเสริมสร้างสังคมการเมืองที่ดีเพื่อชีวิตที่ดีของประชาชนเป็นเกณฑ์ ซึ่งการพัฒนาทางการเมืองจะต้องมีเป้าหมายสำคัญดังกล่าวนี้ด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบอบการเมืองหรือลัทธิการเมือง จะเห็นได้ว่าลัทธิการเมืองบางลัทธิไม่ส่งเสริมการพัฒนาทางการเมือง อาทิเช่น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบอบทรราชย์ และระบอบเผด็จการ เป็นต้น ในสังคมที่ปกครองด้วยลัทธิดังกล่าวผู้ปกครองจะไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพทางการเมือง การใช้อำนาจทางการเมืองขึ้นอยู่กับความพอใจส่วนตัวของผู้ปกครองเป็นสำคัญ ประชาชนเป็นเพียงผู้ใต้ปกครองที่จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครองเท่านั้น และประชาชนมีชีวิตเพียงเพื่อสนองพระเดชพระคุณของผู้ปกครองหาสิทธิอย่างใดไม่ ตรงกันข้ามกับลัทธิการเมืองบางลัทธิที่ส่งเสริมสิทธิ เสรีภาพของประชาชน

อย่างกว้างขวาง อาทิเช่น ระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ประชาชนคือเจ้าของอำนาจอธิปไตย ผู้ปกครองเป็นเพียงตัวแทนที่มีเพียงหน้าที่ในการบริหาร เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย กระบวนการพัฒนาทางการเมือง คือดัชนีชี้วัดระดับความเป็นประชาธิปไตยของสังคม กล่าวคือสังคมที่มีระดับการพัฒนาทางการเมืองสูงจะมีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูงด้วยเช่นกัน

สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองและพฤติกรรมทางการเมืองนั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการพัฒนาทางการเมืองจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมนั้นเป็นสำคัญ กล่าวคือในสังคมที่ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม กระบวนการพัฒนาทางการเมืองจะดำเนินไปด้วยความยากลำบาก ทั้งนี้เพราะประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจ และไม่เห็นคุณค่าของการพัฒนาทางการเมือง ตรงกันข้ามกับสังคมที่ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย การพัฒนาทางการเมืองจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะประชาชนตระหนักในคุณค่าของการเมืองที่มีต่อวิถีชีวิตของประชาชน ทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทางการเมืองอย่างแข็งขัน

ดังนั้นการศึกษาการพัฒนาทางการเมือง จึงเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ทางการเมืองรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทางการเมือง และเป้าหมายทางการเมืองที่พึงประสงค์ ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจต่อการพัฒนาทางการเมืองอย่างแท้จริง

ลูเซียน ไพย์ (Lucian W. Pye) ได้สรุปแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางการเมืองไว้ว่า การพัฒนาทางการเมืองมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความพยายามในการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นเราอาจบูรณาการความหมายใหม่ของการพัฒนาทางการเมืองได้ว่า

การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง “ การเสริมสร้างให้ระบบการเมืองเอื้อหรือส่งเสริมต่อการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ” และระบบการเมืองที่จะส่งเสริมการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อสนองตอบความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ก็คือระบบการเมืองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการควบคุมกำกับ และตรวจสอบผู้บริหารอย่างใกล้ชิด เพื่อความมั่นใจว่าการตัดสินใจต่าง ๆ ทางการเมือง จะต้องเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการสนองตอบประโยชน์สุขของประชาชน และเราอาจสรุปได้ว่าระบบการเมืองที่มีคุณลักษณะดังกล่าวก็คือ “ ระบอบประชาธิปไตย ”

องค์ประกอบของการพัฒนาทางการเมือง

ภายใต้กรอบความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางการเมือง แม้จะมีทัศนะที่หลากหลายก็ตาม แต่โดยเนื้อแท้ของการพัฒนาทางการเมืองไม่ว่าจะพิจารณาจากทัศนะใดก็ตาม จะต้องประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญที่เป็นเสมือนองค์ประกอบของการพัฒนาทางการเมือง ได้แก่

ความเสมอภาค (equality) ประชาชนจะต้องมีความเสมอภาค ในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งในการใช้สิทธิทางการเมืองและในการร่วมกิจกรรมทางการเมือง ความเสมอภาคทางการเมืองจะส่งเสริมให้ประชาชนแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง

นอกจากนี้ประชาชนจะต้องมีความเสมอภาคในทางกฎหมาย กฎหมายจะต้องมีผลบังคับใช้ต่อประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ประชาชนไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

ในการเลือกสรรบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมือง จะต้องยึดหลักความสามารถของบุคคล มิใช่ยึดถือชาติตระกูล ดังนั้นประชาชนจะต้องมีความเสมอภาคที่จะได้รับโอกาสในการคัดเลือกเข้าดำรงตำแหน่งหน้าที่ของรัฐ ทั้งตำแหน่งข้าราชการการเมืองและข้าราชการประจำ โดยคำนึงถึงความสามารถที่เหมาะสมเป็นเกณฑ์

ความเสมอภาคมีความหมาย ครอบคลุมทั้งความเสมอภาคในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยประชาชนจะต้องได้รับสิทธิอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะสิทธิที่จะได้รับบริการจากรัฐบาล ทั้งบริการด้านการศึกษา สาธารณสุข สวัสดิภาพ และสวัสดิการ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ

ความสามารถของระบบการเมือง (capacity) หมายถึง ความสามารถที่ระบบการเมืองจะสนองตอบความต้องการของประชาชน ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม สมรรถนะของระบบ เมืองจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับนโยบายสาธารณะที่มีผลกระทบต่อประชาชน ถ้าระบบการเมืองมีสมรรถนะสูง นโยบายสาธารณะที่เกิดจากกระบวนการตัดสินใจของระบบการเมืองจะต้องส่งเสริมให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีทั้งเศรษฐกิจและสังคม

ระบบการเมืองที่มีระดับการพัฒนาสูง จะสามารถผลักดันกระบวนการพัฒนาประเทศทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม จากกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้ที่มั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี นอกจากนี้สมรรถนะของระบบการเมืองยังหมายถึง การนำนโยบายของรัฐบาลไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ (effectiveness) และมีประสิทธิภาพ (efficiency) อีกด้วย ดังนั้นระบบที่พัฒนาแล้วจึงมิได้มีความหมายแต่เพียงว่าสามารถทำงานได้จำนวนมาก แต่งานที่ทำนั้นจะต้องมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการด้วย

ประการสุดท้าย สมรรถนะของระบบการเมืองจะต้องมีความสัมพันธ์กับความเป็นเหตุเป็นผลในการบริหารและการกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยนัยนี้กระบวนการบริหารและกระบวนการกำหนด นโยบายสาธารณะจะต้องกระทำโดยกระบวนการกลั่นกรองที่มีข้อมูลประกอบการตัดสินใจอย่างเพียงพอ เพื่อให้สามารถตัดสินใจเลือกทางเลือกหรือนโยบายที่เหมาะสมที่สุด

การแบ่งโครงสร้างทางการเมืองให้มีความแตกต่าง และมีความชำนาญเฉพาะ (differentiation and specialization) เป้าหมายของการพัฒนาระบบการเมือง จะต้องเสริมสร้างให้โครงสร้างทางการเมืองมีความแตกต่างตามภารกิจ และมีความชำนาญเฉพาะในการปฏิบัติภารกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ดังนั้นหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ของรัฐจะต้องได้รับการจัดตั้งให้เหมาะสมกับภารกิจที่จะต้องรับผิดชอบ การดำเนินการเช่นนี้จะทำให้หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ สามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ จะทำให้ประชาชนได้รับความพอใจจากบริการของรัฐอย่างเสมอภาคทั่วหน้า

นอกจากนี้การแบ่งแยกโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง ตามความชำนาญเฉพาะมิได้หมายความว่า เป็นการแบ่งแยกองค์กรของรัฐให้เป็นอิสระโดยไม่เกี่ยวข้องกัน แต่หมายถึงความอิสระที่มีการทำงานอย่างสอดประสานกันและเกื้อกูลกัน เป็นการบูรณาการความสามารถที่แตกต่างเข้าด้วยกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีให้แก่ประชาชน

การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีเหตุมีผล (secularization of political culture) โดยทั่วไปสังคมแบบดั้งเดิมที่ปกครองแบบอำนาจนิยม มักจะปลูกฝังให้ประชาชนยึดมั่นในจารีตประเพณีแบบไม่มีเหตุผลยึดถือโชคลางเป็นสรณะ ปลูกฝังให้ประชาชนเห็นว่าผู้ปกครองเป็นผู้มีบุญบารมี ส่วนประชาชนที่ยากจนอดอยากเป็นเพราะกรรมเก่าแต่ชาติปางก่อน ดังนั้น การพัฒนาทางการเมืองจึงมุ่งที่จะเสริมสร้างให้ประชาชนใช้เหตุใช้ผลในการ

ดำรงชีวิต โดยเฉพาะความเป็นเหตุเป็นผลที่ประชาชนจะต้องควบคุม กำกับ และตรวจสอบระบบการเมืองอย่างใกล้ชิด

ในสังคมที่ประชาชนได้รับการศึกษา และได้รับการฝึกฝนให้รู้จักคิดแบบมีเหตุมีผล ซึ่งเรียกว่าเป็นความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ ปรากฏการณ์ที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงล้วนมีเหตุมีผลทั้งสิ้นและเหตุผลที่สำคัญของประชาคมการเมืองก็คือ การสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีและมีความสุขให้กับประชาชน การจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวประชาชนจะต้องได้รับโอกาสอย่างเสมอภาคในการพัฒนาตนเองให้ปลอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบของผู้อื่น และสามารถใช้สิทธิเสรีภาพทางการเมืองด้วยความมีเหตุมีผล เพื่อป้องกันมิให้ผู้อื่นละเมิดโดยไม่ชอบธรรม

ดังนั้นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาทางการเมือง คือการเสริมสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีเหตุมีผล เพื่อการดำรงรักษาระบบการเมืองที่ดีให้มีเสถียรภาพมั่นคง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคทั่วหน้า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีเหตุมีผลจะพบได้ทั่วไปในสังคมอุตสาหกรรม

ความเป็นอิสระของระบบย่อย

องค์ประกอบของการพัฒนาทางการเมืองที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ ความเป็นอิสระของระบบย่อย (subsystem autonomy) ระบบการเมืองใดก็ตามที่ระบบย่อยมีความเป็นอิสระน้อยหรือไม่มีความเป็นอิสระเลย แสดงว่าระบบการเมืองนั้นเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจ (centralization) ลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจ จะทำให้ประสิทธิภาพของการตัดสินใจเพื่อการแก้ไขปัญหาของประชาชนและการให้บริการประชาชนต่ำ เพราะผู้บริหารอยู่ห่างไกลจากสภาพปัญหาที่แท้จริงของประชาชนและขาดความผูกพัน (commitment) ในการสนองตอบความต้องการของประชาชน ตรงกันข้ามระบบการเมืองที่มีลักษณะของการกระจายอำนาจ (decentralization) จะทำให้ระบบย่อยมีความเป็นอิสระ ความเป็นอิสระในที่นี้หมายรวมถึงความเป็นอิสระในการปกครองตนเอง ความเป็นอิสระในการพิจารณาปัญหาและความต้องการของตน ตลอดจนความเป็นอิสระในการตัดสินใจเพื่อกำหนดทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาชีวิตและชุมชนของตน

การกระจายอำนาจ คือสัญลักษณ์ของความมีประสิทธิภาพ ในขณะที่การรวมศูนย์อำนาจ คือ สัญลักษณ์ของการไร้ประสิทธิภาพ ดังนั้นการกระจายอำนาจให้หน่วยย่อยมีความเป็นอิสระในการปฏิบัติ ภารกิจของตนจะทำให้หน่วยย่อยมีสมรรถนะในการตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ความเป็นอิสระของระบบย่อยได้แก่การให้อิสระแก่หน่วยการปกครองท้องถิ่น ระบบพรรคการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาทางการเมือง

ดังที่ Almond และ Powell ได้ชี้ให้เห็นว่าองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาทางการเมืองคือ การมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีเหตุมีผล ซึ่งหมายถึงการที่ประชาชนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ อบรม และกล่อมเกลาก่อนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมต่อระบบการเมืองและต่อองค์การทางการเมืองด้วยความเป็นเหตุและผล ความมีเหตุมีผลทางการเมืองมีความหมายครอบคลุมถึงการมีความรู้ความเข้าใจต่อหลักการสำคัญของการปกครอง บทบาทของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง และประสิทธิภาพการบริหารงานของรัฐบาลเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ความรู้ความเข้าใจดังกล่าวจะพัฒนาไปสู่ความเชื่อและการยึดถือปฏิบัติเป็นแบบแผนในที่สุด เมื่อแบบแผนทางการเมืองเหล่านี้ถูกปลูกฝังและถ่ายทอดอย่างสืบเนื่องติดต่อกันมาจะกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน และถ้าประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีเหตุมีผล ย่อมส่งเสริมให้การพัฒนาทางการเมืองก้าวรุดหน้าเพื่อประโยชน์ของประชาชนยิ่งขึ้น

ฉะนั้นเมื่อพิจารณาจากความหมายของวัฒนธรรมทางการเมือง และการพัฒนาทางการเมือง จะเห็นได้ว่าความสำเร็จของการพัฒนาทางการเมือง ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกัน และอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองคือรากฐานของการพัฒนาทางการเมือง ถ้าสังคมใดมิได้มุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบจารีตประเพณีดั้งเดิมไปสู่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีเหตุมีผล ย่อมไม่อาจหวังในความสำเร็จของการพัฒนาทางการเมืองได้

ดังนั้นถ้าเราต้องการจะพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย โดยยึดถือหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยเป็นเป้าหมายในการพัฒนาทางการเมืองเราจะต้องเสริมสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยกล่าวคือ จะต้องเริ่มต้นให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ (cognitive) เกี่ยวกับหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ความรู้สึกศรัทธาเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตย (affective) และประเมินค่าด้วยการ

ตัดสินใจยอมรับระบบประชาธิปไตย เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองของตน (evaluative) จากจุดนี้จะนำไปสู่การเผยแพร่และถ่ายทอดให้นิยมยึดถือปฏิบัติร่วมกัน จนเป็นแบบแผนพฤติกรรมทางการเมืองในที่สุด

ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ตามที่ได้กล่าวมาแล้วจะส่งเสริมให้การพัฒนาองค์ประกอบของการพัฒนาทางการเมืองมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาทางการเมืองจึงมีส่วนเสริมสร้างซึ่งกันและกันจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ การพัฒนาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจะสำเร็จได้ เมื่อมีการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในหมู่ประชาชน ถ้าประชาชนยังคงมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมหรือเผด็จการ ก็ไม่อาจพัฒนาการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยได้

แนวทางการพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย

การพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ในเรื่องระบอบประชาธิปไตย วัฒนธรรมทางการเมืองหรือการพัฒนาทางการเมือง ซึ่งจะต้องบูรณาการให้สอดคล้องประสานเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันโดยมีแนวทางที่สำคัญดังนี้

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย

การพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย จะต้องเริ่มต้นด้วยการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย ตามหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย 5 ประการ คือ หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชน หลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักกฎหมาย และหลักเสียงข้างมาก โครงสร้างการเมืองการปกครองดังกล่าวจะส่งเสริมการแบ่งโครงสร้างการเมืองให้มีความแตกต่างตามความชำนาญเฉพาะ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้ประชาชนสามารถแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยการกำหนดตัวผู้ปกครอง รวมทั้งอำนาจในการควบคุม กำกับ และตรวจสอบ ผู้ปกครอง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสถาบันทางการเมืองเพื่อให้มีการปรับตัว และมีสมรรถนะในการตอบสนองความต้องการของประชาชน ตลอดจนการกระจายอำนาจเพื่อให้ระบบย่อยมีความอิสระในการบริหาร ซึ่งจะสามารถรองรับภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

การพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย จะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาให้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดให้มีความเป็นประชาธิปไตย หมายความว่าหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยจะต้องบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างครบถ้วนและชัดเจน เพื่อเป็นหลักประกันว่าผู้บริหารจะเคารพสิทธิและเสรีภาพของประชาชนโดยไม่ปิดเป็นน

เนื่องจากระบบการเมืองเป็นระบบที่เคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นแม้ว่ารัฐธรรมนูญจะเป็นกฎหมายสูงสุดแต่จะต้องกำหนดให้มีการปรับตัวได้ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต ซึ่งหมายความว่าจะต้องกำหนดให้มีการปรับปรุงแก้ไขได้ตามเจตจำนงทั่วไปของประชาชน “ ทั้งนี้เพราะอำนาจอธิปไตยของประชาชนอยู่เหนืออำนาจรัฐธรรมนูญ ”

รัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย จึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย เพราะรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยก็ไม่สามารถพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยได้เพราะรัฐธรรมนูญคือ แม่บทของโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง

การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

ประเด็นนี้มีความสำคัญมาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย เพราะลำพังแต่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยแต่มิได้เสริมสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ในที่สุดจะเกิดความล้มเหลวไม่สามารถพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยได้ เนื่องจากรัฐธรรมนูญอาจถูกล้มล้างได้โดยง่าย หากประชาชนขาดความเชื่อมั่นและศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย ดังที่ปรากฏให้ประจักษ์ในสังคมไทยมาโดยตลอดในช่วงระยะเวลากว่า 60 ปี ที่เริ่มนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในสังคมไทย การที่รัฐธรรมนูญถูกล้มล้างได้โดยง่ายเพราะประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย ประชาชนส่วนใหญ่ยังติดยึดอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม ที่ได้รับการปลูกฝังสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน

ดังนั้นความสำเร็จของการพัฒนาทางการเมือง ให้เป็นประชาธิปไตยจึงขึ้นอยู่กับความพยายาม ในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยทั้งมาตรการที่มีประสิทธิภาพและความตั้งใจจริงของผู้นำทางการเมือง ที่จะต้อง

กระทำอย่างต่อเนื่องยาวนาน เป้าหมายนี้ไม่อาจกระทำสำเร็จได้เพียงชั่วข้ามคืน แต่เป็นกระบวนการที่ต้องใช้ความเข้าใจ ความพยายาม ความอดทน และเวลาที่ต่อเนื่องเป็นสำคัญ

แนวทางการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่สำคัญได้แก่

1. การเสริมสร้างวัฒนธรรมผ่านกระบวนการศึกษาในระบบการศึกษาในระบบ เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และการปลูกฝังบ่มเพาะการมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้เพราะกระบวนการศึกษาในระบบสามารถเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ กล่าวคือ ในทางทฤษฎี การศึกษาในระบบเป็นกระบวนการที่สามารถส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาของระบอบประชาธิปไตย หลักการของระบอบประชาธิปไตย และรูปแบบของระบอบประชาธิปไตยได้อย่างถูกต้องและชัดเจน ในขณะที่เดียวกันการศึกษาในระบบยังเปิดโอกาสให้นักเรียนนักศึกษามีโอกาสฝึกปฏิบัติวิถีประชาธิปไตย ผ่านกิจกรรมทางการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อหล่อหลอมให้นักเรียนนักศึกษาได้ซึมซับคุณค่าของประชาธิปไตยโดยตรง ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ความเชื่อมั่นและยึดถือปฏิบัติเป็นแบบแผน จนกลายเป็นผู้มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างมั่นคง

การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ผ่านกระบวนการศึกษาในระบบ สามารถกระทำได้ตั้งแต่ระดับประถมต่อเนื่องไปสู่ระดับมัธยม ระดับอาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษา ทั้งนี้โดยจัดเนื้อหาให้เหมาะสมกับระดับการศึกษาต่าง ๆ โดยเน้นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจที่เป็นรูปธรรม สอดคล้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่พึงประสงค์ควบคู่ไปกับการฝึกปฏิบัติผ่านกิจกรรมการศึกษา จนก่อให้เกิดค่านิยมของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย

การดำเนินการเช่นนี้อย่างต่อเนื่องติดต่อกันด้วยความมั่นคง จะเป็นกลไกและรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาทางการเมืองเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยเป็นวัฒนธรรมที่ยึดถือเหตุผลที่เป็นวิทยาศาสตร์ เมื่อประชาชนเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยความคิดและการกระทำที่ยึดมั่นในเหตุและผล การพัฒนาทางการเมืองย่อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของการมีชีวิตที่ดีของประชาชนอย่างเสมอภาคทั่วหน้า

ดังนั้นความสำเร็จในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยจึงขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจ และการตระหนักในคุณค่าของระบบการศึกษาของผู้นำทางการเมืองเป็นสำคัญ ถ้าผู้นำทางการเมืองมีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าของกระบวนการศึกษาในระบบให้เป็นกลไก หรือสื่อกลางที่สำคัญในการถ่ายทอดและปลูกฝังความเชื่อมั่นในระบบประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน โอกาสของความสำเร็จในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยให้ปรากฏเป็นจริงในสังคม จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาทางการเมืองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

2. การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองผ่านกระบวนการศึกษานอกระบบ สำหรับสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่มีการศึกษาค่ำ กระบวนการศึกษาในระบบไม่มีสมรรถนะในการอบรมหล่อหลอมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะประชาชนที่มีโอกาส ศึกษาอยู่ในโรงเรียนมีเป็นจำนวนน้อย หรืออาจมีโอกาสศึกษาเฉพาะในระดับต่ำ เช่น ระดับประถมศึกษาเท่านั้น เป็นต้น ทำให้ประชาชนที่อยู่นอกระบบการศึกษาขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย วิถีชีวิต จึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิม ที่ปลูกฝังถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวิถีแบบอำนาจนิยม คือ การยอมรับอำนาจของผู้ปกครองโดยไม่ได้แย้งและถือว่าวิถีการดำรงชีวิตของตนเป็นผลมาจากกรรมเก่าแต่ชาติปางก่อน โดยยอมรับว่าประชาชนมีฐานะด้อยต่ำในทางสังคม และประชาชน มีหน้าที่จะต้องสนองพระเดชพระคุณของผู้ปกครอง ผู้ปกครองจึงมีฐานะที่สูงกว่าประชาชน โดยฐานะเป็นเสมือนเจ้านายของประชาชนภายใต้วิถิแห่งความเชื่อดังกล่าว ทำให้ประชาชนไม่เข้าใจถึงคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย ถึงแม้จะมีโอกาสได้รับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ก็มักจะตกเป็นเหยื่อของผู้แสวงหาอำนาจโดยมิชอบ ด้วยการใช้อำนาจข่มขู่เพื่อหลอกล่อประชาชนให้เลือกตนเข้าไปเป็นผู้ปกครอง และฉกฉวยโอกาสใช้อำนาจเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ทำให้การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยเต็มไปด้วยอุปสรรค

ดังนั้นแนวทางในการแก้ไขเพื่อเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนแบบอำนาจนิยมไปเป็นแบบประชาธิปไตย จึงต้องมุ่งเน้นในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนส่วนใหญ่ที่อยู่นอกระบบการศึกษา ตระหนักในคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย จนกระทั่งเกิดความศรัทธาเชื่อมั่นและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติแทนความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้สามารถกระทำได้โดยการจัดโครงการรณรงค์ เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจต่อคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อวิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่ประชาชนสามารถจะอ่านได้ การกระทำดังกล่าวต้องกระทำอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอน เพื่อให้มั่นใจว่าประชาชน

นอกระบบการศึกษาจะได้รับความรู้ความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

การจัดโครงการรณรงค์เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยผ่านสื่อต่างๆ จะต้องมุ่งเน้นให้เป็นรายการที่มีสีสันน่าสนใจไม่น่าเบื่อหน่าย สามารถกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง

สื่อที่มีประสิทธิภาพและมีอิทธิพลต่อประชาชนชาวบ้านมากที่สุดในปัจจุบัน คือ สื่อวิทยุและโทรทัศน์ โดยทั่วไปในประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา รัฐบาลจะเป็นเจ้าของทั้งสื่อวิทยุและโทรทัศน์ดังเช่นกรณีของประเทศไทย. รัฐบาลเป็นเจ้าของสื่อวิทยุทั้งหมดที่มีอยู่ทั่วประเทศเกือบ 500 สถานี และสื่อโทรทัศน์อีก 5 สถานี ดังนั้นจึงเป็นการสะดวกอย่างยิ่งที่รัฐบาลจะใช้สื่อเหล่านี้ในการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมือง แบบประชาธิปไตยแก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบการศึกษา เพียงแต่รัฐบาลจะต้องมีความตั้งใจจริงที่จะดำเนินการเท่านั้น

นอกจากการใช้สื่อต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว รัฐบาลจะต้องพยายามให้ประชาชนที่อยู่นอกระบบการศึกษาได้มีโอกาสฝึกวิถีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยกำหนดให้โครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศทั้งปวง ทั้งโครงการพัฒนาชนบทและโครงการพัฒนาอาชีพต่าง ๆ ใช้วิถีประชาธิปไตยเป็นแนวทางในการพัฒนา โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ความเห็นเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาของตน มีการเลือกตั้งคณะกรรมการร่วมรับผิดชอบโครงการ ตลอดจนฝึกปฏิบัติการตัดสินใจโดยใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ กระบวนการเหล่านี้จะเสริมสร้างให้ประชาชนซึมซับวิถีประชาธิปไตย ให้เป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันในที่สุด

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมหรือแบบดั้งเดิมไปเป็นแบบประชาธิปไตย ถึงแม้จะต้องใช้เวลาพอสมควร แต่การเริ่มต้นกระทำด้วยความมุ่งมั่นและจริงจังในที่สุดจะประสบความสำเร็จ กล่าวคือจะทำให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะส่งเสริมให้การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างมีเสถียรภาพมั่นคง

ดังนั้นการพัฒนากระบวนการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย จึงเป็นสิ่งที่สามารถกระทำให้ปรากฏเป็นจริงได้ เพียงแต่กลุ่มพลังทางสังคมและผู้นำทางการเมืองจะต้องมีความมุ่งมั่นอย่างแท้จริงเท่านั้น

สรุป

การพัฒนาทางการเมืองเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการทางการเมือง กล่าวคือสังคมทุกสังคมล้วนมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาการเมืองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เพราะวัฏจักรของทุกสังคมมีลักษณะเป็นพลวัตรการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นกฎแห่งธรรมชาติ และเนื่องจากมนุษย์เป็นผู้มีเหตุมีผล จึงใช้ความสามารถในการควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามเป้าหมายที่พึงประสงค์ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาทางการเมือง จึงเป็นเป้าหมายสำคัญของทุกสังคม ที่จะควบคุมการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ ในขณะที่เดียวกัน การพัฒนาทางการเมืองก็คือกระบวนการทางการเมือง ทั้งนี้เพราะกิจกรรมทางการเมืองที่จะนำไปสู่การพัฒนาทางการเมืองนั้น จะมีลักษณะเป็นกระบวนการในตัวเอง อาทิ การส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย นอกจากจะต้องใช้กิจกรรมในการเสริมสร้างแนวคิดแล้ว ยังต้องส่งเสริมกิจกรรมในทางปฏิบัติอีกด้วย ได้แก่การส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับต่าง ๆ รวมทั้งการปลูกฝังวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยด้วย กิจกรรมทั้งหมดนี้จึงเป็นกระบวนการทางการเมืองที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทางการเมืองตามเป้าหมายที่ถึงประสงค์

สำหรับแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางการเมืองนั้น แม้จะมีทัศนะที่หลากหลาย แต่อาจสังเคราะห์ให้กระชับได้ว่าการพัฒนาทางการเมือง คือ การทำให้ระบบการเมืองส่งเสริมการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม เพราะเป้าหมายของระบบการเมืองคือการสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีและมีความสุขให้แก่ประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีชีวิตที่ดีและมีความสุขได้นั้นประชาชนจะต้องมีทั้งฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดี เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้นระบบการเมืองที่พัฒนาจะต้องมีสมรรถนะในการเสริมสร้างให้ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดี

คุณลักษณะสำคัญของระบบการเมืองที่มีการพัฒนาจะต้องประกอบด้วย

ประการแรก ความเสมอภาคของบุคคลในสังคม ทั้งความเสมอภาคในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ประการที่สอง ความสามารถของระบบการเมือง ที่จะสนองตอบความต้องการของประชาชน

ประการที่สาม การแบ่งโครงสร้างทางการเมืองให้มีความแตกต่าง และมีความชำนาญเฉพาะ เพื่อส่งเสริมให้ระบบการเมืองมีสมรรถนะในการสนองตอบความต้องการของประชาชน

ประการที่สี่ การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีเหตุมีผล เพื่อให้การตัดสินใจของประชาชนเป็นไปด้วยความยุติธรรม เพราะความยุติธรรมล้วนมีเหตุมีผลที่เหมาะสมทั้งสิ้น

ประการที่ห้า การเสริมสร้างความเป็นอิสระของระบอบย่อย ระบบการเมืองที่มีการพัฒนาจะส่งเสริมการบริหารให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการกระจายอำนาจทางการเมืองเพื่อให้หน่วยย่อยมีความอิสระในการบริหาร จะเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างประสิทธิภาพการบริหาร เพื่อให้ระบบการเมืองมีสมรรถนะในการตอบสนองความต้องการของประชาชนสมดังเป้าหมายของการพัฒนาทางการเมือง

... อย่างไรก็ตามกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาทางการเมือง คือ กระบวนการเสริมสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะคุณลักษณะที่สำคัญของระบบการเมืองที่พัฒนา แท้จริงก็คือคุณลักษณะของระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นการเสริมสร้างประชาชนให้มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จึงเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทางการเมือง

การเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จะต้องเริ่มต้นด้วยการเผยแพร่ให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ จนกระทั่งเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย โดยตัดสินใจนำหลักการประชาธิปไตยมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตทางการเมืองของสังคมด้วยกระบวนการเหล่านี้ จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาทางการเมืองตามเป้าหมายที่สังคมปรารถนา คือ การมีชีวิตที่ดีและมีความสุขของประชาชน¹²

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹² สมบัติ ช่างขวัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, หน้า 279 - 314.